

22-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ӘЛЕМДІК САЯСАТТЫҢ ЖАҒАҢДАЛУЫ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ Адам құқықтары

Адам құқықтары нәсілі, түсі, жынысы, тілі, діні, ұлттық немесе әлеуметтік шығу тегі немесе кез келген басқа аспектісі негізінде қандай да бір айырмашылықсыз, барлық адамдардың ажырамас игілігі болып табылады. Адам құқықтары өмір мен бостандыққа, құлдық пен азаптаудан бас бостандығына, сенім бостандығына және ойын еркін білдіру, еңбек пен білім алу және т.б. құқықтарды қамтиды. Осы құқықтарға қандай да бір кемсітудің, барлық адамдар ие болуы тиіс.

Кейбір мемлекеттер 10 желтоқсанды Адам құқықтарының күні деп атап өтеді.

1945 жылдан бастап қабылданған адам құқықтары және басқа да құжаттар саласындағы бірқатар халықаралық шарттар адам құқықтары саласындағы халықаралық құқық нормаларын кеңейтті. Оларға Геноцид қылмысының алдын алу және ол үшін жазалау туралы конвенция (1948 жыл), Нәсілдік кемсітушіліктің барлық формаларын жою туралы халықаралық конвенция (1965 жыл), Әйелдерге қатысты кемсітушіліктің барлық формаларын жою туралы конвенция (1979 жыл), Бала құқықтары туралы конвенция (1989 жыл), Мүгедектердің құқықтары туралы конвенция (2006 жыл) және басқа да құжаттар жатады.

ҮЕҰ адам құқықтарын БҰҰ Жарғысына енгізуде маңызды рөл атқарды. Сол кезеңнен бері олар адам құқықтары саласындағы халықаралық нормалар туралы ақпаратты таратуда және адам құқықтарының бұзылуы туралы ақпаратты таратуда қуатты күшке айналды. Бүгінгі таңда ҮЕҰ адам құқықтарын қорғаудың жаһандық режимінің орталық элементі болып табылады. Ең танымал трансұлттық құқық қорғау үкіметтік емес ұйым Лондонда 1961 жылы құрылған Amnesty International (AI) ұйымы болып табылады.

Азаматтық қоғамды қорғау егеменді мемлекеттер жүйесінің тереңінде жатыр. Адам құқықтарының сақталуын іске асыру және қамтамасыз ету мемлекеттің, ҮЕҰ-ның міндеті болып табылатындықтан, мемлекет пен халықаралық ұйымдар, әдетте сол мемлекеттердің өз деңгейінде немесе олар арқылы әрекет етуге тиіс. Трансұлттық ҮЕҰ өз іс-әрекеттерін өздерінің жергілікті әріптестерімен үйлестіруге және нысаналы мемлекеттерге күрделі қысым желісін құра отырып, мемлекеттер мен көпжақты қатысушылар тарапынан қолдауды жұмылдыруға жиі тырысуда.

Ұлттық, трансұлттық және халықаралық деңгейлердегі келісілген іс-қимылдар мақсатты мемлекеттің адам құқықтары саласында салыстырмалы жақсы көрсеткіштерге және демократиялық жауапкершілікке ие, немесе бұзушылықтар қиянат әкелетін және мемлекет өзін осал сезінетін кезде елеулі әсер етуі мүмкін. 1986 жылы Филиппиндегі Фердинанд Маркостың диктаторлық режимін құлату, халықаралық қолдаудың көмегімен «халық билігін» өзіндік сипаттау және 2003 жылы Грузиядағы азаматтық қоғам (Раушан гүлдер революциясы) негізінде «түрлі-түсті революциялар» толқыны, 2004 жылы Украинадағы қызғылт-сары төңкеріс, Ливандағы Кедір төңкерісі, 2005 жылы Қырғызстандағы Қызғалдақтар төңкерісі және 2009 жылғы президенттік сайлаудан кейінгі Ирандағы Жасыл наразылықтар жақсы мысал болып табылады. Соңғы ең жарқын мысал – 2011 жылғы Араб көктемі деп аталатын оқиға.

Адамның құқықтары және халықаралық қатынастар теориясы

Либерализм

Либерализмнің тарихи рөлі либералдарға адам құқығына ешқандай монополия бермейді. Социалистер XIX ғасырдан бастап негізгі құқық қорғаушылар болды. Тіпті көптеген консерваторлар канцлер Отто фон Бисмарктің жалпыға ортақ әл-ауқаттың неміс мемлекетінің ерте қалыптасуында шешуші рөлінен бастап, жалпыға ортақ әл-ауқаттың еуропалық елдерінің дамуына дейін қолдады. Және де бүгінгі күні тең құқықтық өмірдің, автономия мен қадір-қасиеттің құқық қорғау көзқарасы ақталып, зайырлы, сонымен қатар діни ұстанымдар секілді сан алуан философиялық және саяси тұрғылардан расталды.

Реализм

Жарты ғасыр бұрын адам құқықтары шынымен «таза моральдық» мәселе деп, кейбір жағдайда шешім қабылдаған адамдар «нақты» ұлттық мүдделерді есептеу бойынша ауыр жұмысты жалғастырғаннан кейін қарастыра алатын екінші дәрежелі «қосымша» ретінде саналды. Алайда, соңғы екі-үш онжылдықта мемлекеттердің өсіп келе жатқан санының сыртқы саясатында адам құқықтары экономикалық мүдделерге немесе басқа елдермен ынтымақтастық орнату мүдделеріне қарағанда, айтарлықтай үлкен (немесе одан да жоғары) нақты ұлттық мүддеге айналды. Және де осындай мүдделер елдердің басқа негізгі саяси мүдделеріне қарағанда, айтарлықтай қиындықсыз сыртқы саясатқа енгізіліп келеді.

Конструктивизм

Адамның халықаралық құқықтарының конструктивтік сипаты ерекше назар аударуға тұрарлық. Мысалы, адамның халықаралық танылған құқықтарының тізімі көптеген ықтималды формалардың бірін қабылдады. Осыған ұқсас түсінік халықаралық емес, керісінше ұлттық жүйеге де қатысты. Адамның халықаралық құқықтарын құру кезінде халықаралық қоғамның өзі айтарлықтай, бірақ соншалықты қатты өзгерген жоқ. Атап айтқанда, адамның егемендігі мен құқықтары бір-бірін біріктіре бастады.

Адам құқықтары – бұл жай ғана абстрактілі құндылықтар емес, осы құндылықтарды жүзеге асыруға арналған ерекше әлеуметтік тәжірибе. Олар адамдарға белгілі бір тауарларға, қызметтерге, мүмкіндіктер мен қорғау құралдарына рұқсат береді. Сондай-ақ, олар құқық иеленушілерге қоғам мен мемлекеттен осы құқықтардың сақталуын талап етуге уәкілеттік береді. Адам құқықтары адамдарға өз құқықтары есебінен жеке және ұжымдық түрде әрекет етуге мүмкіндік береді. Олар қоғамнан немесе мемлекеттен игіліктерді селқос алушылардың емес, белсенді азаматтардың құралдары болып табылады. Ал адам құқықтарын қазіргі заманғы халықаралық қоғамның нормативтік құрылымына енгізу жеке өзі, отбасы мен қоғам үшін лайықты өмір сүретін өзара тең және белсенді азаматтардың идеалына барынша жақындап келе жатқан бейбітшілік құрудың жалғасып келе жатқан жобасына қарапайым болғанмен, зор үлесін қосып келеді.

Amnesty International (Amnesty International) - 1961 жылы Ұлыбританияда негізделген халықаралық және үкіметтік емес ұйым, «физикалық және психологиялық тұтастығы, ар-ождан және сөз бостандығы құқығын бұзудың алдын алу және тоқтату, адам құқықтарын ілгерілету жөніндегі өз жұмысының контекстінде кемсітушілікке жол бермейді.

Human Rights Watch - әлемдегі 70-тен астам елде адам құқықтарының бұзылуын бақылайтын, зерттейтін және құжаттандыратын штаб-пәтері Америка Құрама Штаттарында үкіметтік емес ұйым.